

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/41/2001

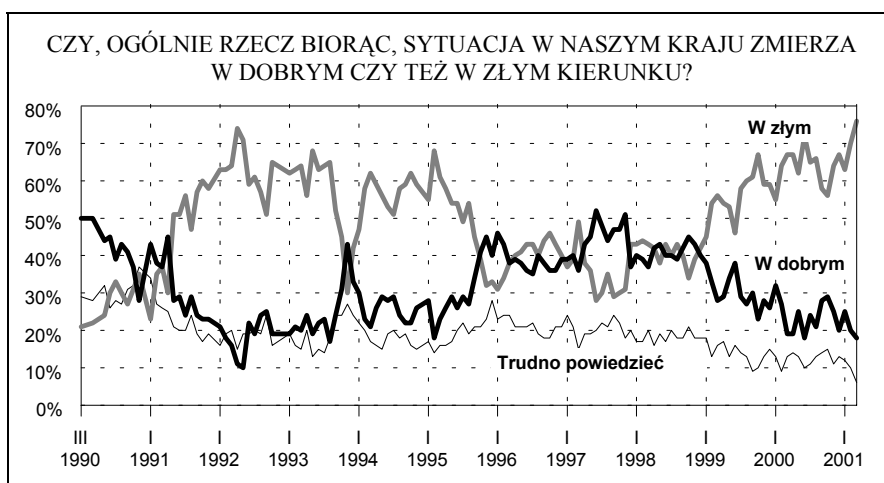
DLACZEGO KRYTYCZNIE OCENIAMY ROZWÓJ SYTUACJI W KRAJU? NASTROJE SPOŁECZNE W MARCU

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC 2001

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- W porównaniu z sondażem lutowym odnotowujemy pogorszenie się ocen rozwoju ogólnej sytuacji w kraju (wzrost odsetka opinii negatywnych o 6 punktów) związane z krystalizacją poglądów na ten temat (spadek wskazań *trudno powiedzieć* o 4 punkty). Obecnie ponad trzy czwarte badanych (76%) negatywnie ocenia rozwój sytuacji w kraju, a tylko niespełna jedna piąta (18%) wyraża akceptację. Tak krytycznej oceny rozwoju sytuacji w kraju nie notowaliśmy od połowy lat dziewięćdziesiątych.

- Gorsza niż w lutym jest ocena sytuacji gospodarczej w Polsce (wzrost odsetka opinii negatywnych o 6 punktów). Obecnie ponad dwie trzecie ankietowanych (67%) postrzega stan gospodarki jako zły, jedynie 7% uznaje go za dobry.
- Pogorszyły się także - od dłuższego czasu stabilne - opinie o kondycji zakładów pracy respondentów (spadek odsetka ocen dobrych o 5 punktów). Na poziomie ogólnym wyraźnie zwiększyła się przewaga ocen negatywnych (39%) nad pozytywnymi (28%).
- W ostatnim miesiącu przybyło osób niezadowolonych ze swojej sytuacji materialnej. Obecnie niemal dwie piąte respondentów (37%) określa swoje warunki materialne jako złe, tylko jedna piąta (20%) uznaje je za dobre. Mniej krytyczne są opinie na temat tego, jak - ogólnie rzecz biorąc - żyje się badanym i ich rodzinom (29% ocen negatywnych i 22% pozytywnych).
- Od lutego nie zmieniły się opinie o sytuacji politycznej w kraju, jednak w porównaniu ze styczniem widoczne jest pogorszenie ocen w tej dziedzinie. Stabilne pozostają wszystkie uwzględnione w badaniu przewidywania na najbliższy rok.

Marzec jest drugim z kolei miesiącem, w którym odnotowujemy oznaki pogarszania się nastrojów społecznych¹. W porównaniu z lutym na gorsze zmieniły się oceny rozwoju sytuacji w kraju i stanu gospodarki, pogorszyły się także - od dłuższego czasu stabilne - oceny kondycji zakładów pracy ankietowanych oraz warunków materialnych ich gospodarstw domowych. W stosunku do lutego nie zmieniły się natomiast opinie o sytuacji politycznej, choć od stycznia również widoczne jest ich pogorszenie. Stabilne pozostają wszystkie uwzględnione w badaniu przewidywania na najbliższy rok.

Tak krytycznej oceny rozwoju sytuacji w Polsce oraz stanu gospodarki nie notowaliśmy od połowy lat dziewięćdziesiątych, dlatego dodatkowo poprosiliśmy ankietowanych, aby uzasadnili swoje opinie.

OCENY

Rozwój sytuacji w Polsce, stan gospodarki, sytuacja polityczna

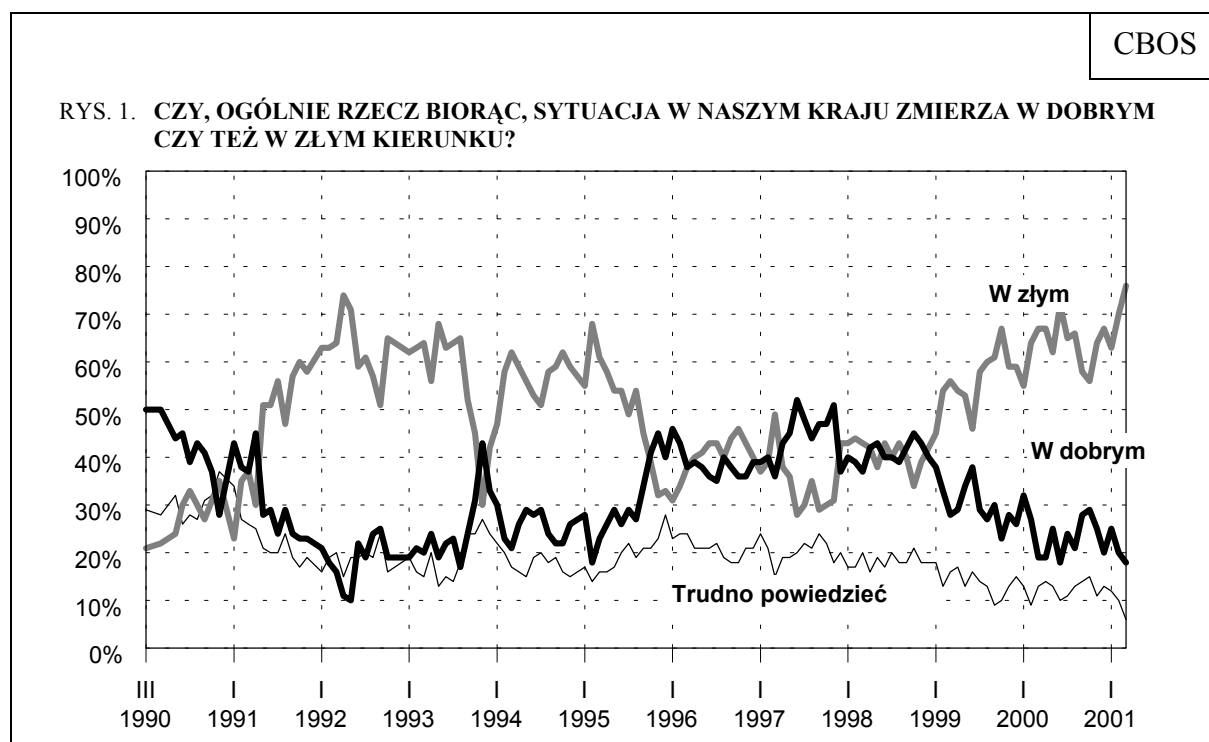
Od początku tego roku stopniowo pogarszają się opinie o rozwoju ogólnej sytuacji w Polsce. W porównaniu z sondażem lutowym wzrósł (o 6 punktów) odsetek osób negatywnie oceniających kierunek rozwoju sytuacji w kraju, co w głównej mierze wiąże się z krystalizacją poglądów na ten temat, tzn. spadkiem liczby wskazań „trudno powiedzieć”. Wzrost społecznego krytycyzmu okazuje się jednak znacznie większy, jeśli porównamy wyniki badań ze stycznia i marca (wzrost odsetka ocen negatywnych o 13 punktów i spadek pozytywnych o 7 punktów). Obecnie ponad trzy czwarte badanych (76%) negatywnie ocenia kierunek rozwoju sytuacji w Polsce, a niespełna jedna piąta (18%) wyraża akceptację.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (130) przeprowadzono w dniach 2-5 marca 2001 roku na 1050-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłej ludności Polski.

Tabela 1

Czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000										2001		
	w procentach												
W dobrym	19	19	25	18	24	21	28	29	25	20	25	20	18
W złym	67	67	62	72	65	66	58	56	64	67	63	70	76
Trudno powiedzieć	13	14	13	10	11	13	14	15	11	13	12	10	6

Analiza trendu ukazuje, że od końca roku '98 opinie na ten temat systematycznie, choć z wahaniami, pogarszają się, obecnie jednak społeczny krytycyzm osiągnął wyjątkowo wysoki poziom, najbardziej zbliżony do tego, jaki notowaliśmy ostatnio w połowie lat dziewięćdziesiątych².

Rosnący w ostatnich miesiącach krytycyzm Polaków skłonił nas do zadania ankietowanym pytania, jak uzasadniają swoją ocenę rozwoju sytuacji w kraju. Było to pytanie otwarte, badani mogli więc swobodnie opisać wszelkie negatywne i pozytywne przejawy

² Zob. *Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999*, red. K. Zagórski, M. Strzeszewski, CBOS, Warszawa 2000, s. 42.

naszej rzeczywistości. Ponieważ jednak zdecydowana większość źle ocenia kierunek rozwoju sytuacji w kraju, wśród uzasadnień przeważają wypowiedzi krytyczne.

Negatywną ocenę rozwoju sytuacji w Polsce badani najczęściej uzasadniają **bezrobociem**, jego gwałtownym wzrostem w ostatnich miesiącach. Respondenci uważają, że jest to najpoważniejszy problem społeczny naszego kraju. Opisują - często na podstawie własnych doświadczeń i obserwacji - dramatyczną sytuację życiową ludzi, którzy obawiają się utraty pracy, tracą ją i rozpoczynają poszukiwania nowej pracy, coraz częściej bezowocne. Część wypowiedzi dotyczy psychicznych, ekonomicznych i społecznych konsekwencji bezrobocia, widocznych nie tylko u osób dłużej pozostających bez pracy, ale i ich rodzin. Badani są szczególnie zaniepokojeni bezrobociem wśród młodzieży, również tej kończącej szkoły czy wyższe uczelnie. To właśnie młodzi ludzie w wieku od 18 do 24 lat (91%) oraz uczniowie i studenci (87%), a także bezrobotni (88%) najczęściej wymieniają bezrobocie jako powód swojej negatywnej oceny rozwoju sytuacji w kraju. Trzeba jednak przyznać, że wszystkie grupy społeczno-demograficzne, z wyjątkiem rolników, którzy wskazują przede wszystkim na sytuację rolnictwa, uznają bezrobocie za najważniejszy obecnie problem do rozwiązania³.

Złe, pogarszające się materialne warunki życia to drugie pod względem częstości wymieniania uzasadnienie negatywnej oceny kierunku rozwoju sytuacji w Polsce. Badani mówią nie tylko o niskich zarobkach, emeryturach czy rentach, o drożyznie i rosnących kosztach utrzymania, ale wręcz o zubożeniu, pauperyzacji społeczeństwa, o biedzie, w jakiej żyje wiele rodzin w naszym kraju. Mówią także o tym, że ludzie tracą poczucie bezpieczeństwa materialnego. Na problemy materialnych warunków życia częściej niż inni zwracają uwagę przedstawiciele grup o niższym statusie społeczno-zawodowym (rolnicy i robotnicy), badani gorzej wykształceni, osoby najstarsze oraz emeryci.

³ Zob. tabele aneksowe.

UZASADNIENIA NEGATYWNYCH OCEN ROZWOJU SYTUACJI W KRAJU	Źle oceniający sytuację N=799	Ogół badanych N=1050
BEZROBOCIE	71%	54%
Bezrobocie - jego wzrost, utrata pracy, jej brak, trudności w znalezieniu i utrzymaniu	68%	52%
Bezrobocie młodzieży	5%	4%
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA	43%	33%
Bieda, pauperyzacja, zubożenie społeczeństwa, wysokie/rosnące koszty utrzymania, drożyzna, żyje się trudno, coraz gorzej, czynsze i opłaty ciągle rosną, droga żywność, ludzie nie mają pieniędzy, na nic nie starcza, bieda i nędza - ludzie szperają po śmietnikach itp.	30%	23%
Zarobki niskie, coraz niższe, płace zbyt niskie w stosunku do cen i kosztów utrzymania	15%	11%
Emerytury i renty niskie, zbyt niskie w stosunku do cen i kosztów utrzymania	4%	3%
SYTUACJA GOSPODARCZA W KRAJU	20%	15%
Ogólne negatywne opinie o stanie gospodarki: zła gospodarka, stagnacja, zbytne schłodzenie, zadłużenie, chaos, wszystko zmierza do rozkładu, niedługo załamanie rynku, upadek gospodarki, upartyjnienie, zawłaszczenie przez partie polityczne itp.	8%	6%
Prywatyzacja: wyprzedają majątku narodowego, państwowego, kapitał zagraniczny wykupuje banki, zakłady, przemysł rolny, wyprzedaje się za grosze obcokrajowcom zamiast Polakom; gospodarka rozgrabiona - suwerenność Polski upada, prywatyzacja źle przeprowadzana - brak prawa gospodarczego, które by to regulowało, związane z tym afery gospodarcze itp.	6%	5%
Likwidacja, upadek, bankructwo zakładów pracy - od kombinatów, kopalń, fabryk po małe przedsiębiorstwa i sklepy	4%	3%
Inflacja	3%	2%
Utrudnienia w rozwoju przedsiębiorczości, prywatnych firm: zły system podatkowy i kredytowy, za wysokie podatki, zbyt drogie kredyty, dominacja zachodnich firm itp.	1%	1%
WŁADZA	19%	14%
Złe rządy, brak kompetencji, wiarygodności elit rządzących, zła polityka, także finansowa, np. wobec nauki, oświaty	10%	7%
Kłótnie, chaos, walka o stolki, patologia władzy, wykorzystywanie stanowisk do własnych korzyści, władza się bogaci i żyje ponad stan, łapownictwo, skorumpowanie, mafia itp.	5%	4%
Reformy nieprzygotowane, źle przeprowadzone, zbyt szybkie	4%	3%
Rządzący nie liczą się z problemami zwykłych ludzi	3%	2%
PRZEJAWY ANOMII	18%	13%
Przestępczość, bezprawie, bezkarność przestępców, brak bezpieczeństwa	9%	7%
Brak perspektyw życiowych, brak nadziei, szans na poprawę, na awans	4%	3%
Korupcja	3%	3%
Inne symptomy demoralizacji społeczeństwa - nieuczciwość, wszyscy kradną, ludzie nie płacą podatków, niesumienność, kanciarstwo, matactwo, nielojalność, zawiść, złe stosunki międzyludzkie, materializm, liczy się tylko pieniądź, konsumpcjonizm, brak dyscypliny, brak patriotyzmu, upadek kultury, wykształcenia itp.	2%	1%
SYTUACJA ROLNICTWA I ROLNIKÓW: nie stawiają na rolnictwo, rolnictwo w krytycznym położeniu, upadek rolnictwa, sadownictwa, ogrodnictwa, drogie nawozy i paliwo, nie ma zbytu na płody rolne i żywiec, brak kontraktacji, od kilku lat wszystko drożeje, a ceny rolnika stoją w miejscu, nieopłacalność produkcji rolnej, bieda, nędza na wsi, nikt się nami nie interesuje, ludzie nie mają pracy, brak pracy dla młodych na wsi, młodzież wiejska ma utrudniony dostęp do kształcenia, szczególnie ze względu na koszty itp.	9%	7%
BRAK OPARCIA SPOŁECZNEGO, UPOŚLEDZENIE SPOŁECZNE	8%	6%
Opieka zdrowotna zła, źle zorganizowana, zbyt kosztowne leczenie i lekarstwa	3%	2%
Sytuacja mieszkaniowa - niedobór mieszkań, niedostępne, kosztowne, brak mieszkań dla młodych, bezdomność, eksmisje na bruk itp.	2%	2%
Upośledzenie społeczne, rozwarstwienie, nierówności ekonomiczne i społeczne, za dużo jest ludzi, którzy się bogacą, a reszta biednieje, duże zarobki u jednych i pensje głodowe u drugich, kraj się dzieli na bogatych i biednych - nie ma warstwy pośredniej, jednym jest dobrze, a innym bardzo źle, bogacą się nieliczni będący aktualnie u władzy itp.	2%	2%
Opieka socjalna niewystarczająca - brakuje na życie rodzinom wielodzietnym, na pomoc dla samotnych matek, brak osłony socjalnej dla biednych i chorych, ludzie starzy nie mają opieki, brak zainteresowania rodzinami, które żyją na skraju nędzy, wielu uczniów nie ma książek w szkole, brak funduszu zakładowo-kolonijnego, ilość zasiłków maleje, choć liczba zubożałych rośnie itp.	1%	1%
SYTUACJA ŻYCIOWA LUDZI MŁODYCH: bezrobocie, brak pracy, również po skończeniu szkoły i studiów, młodzi nie mogą wyżyć, nie mają mieszkań, brak perspektyw dla młodych małżeństw, brak przyszłości dla młodzieży, migracja młodych za granicę itp.	7%	5%
INNE UZASADNIENIA NEGATYWNEJ OCENY	3%	2%

Negatywne oceny rozwoju sytuacji w kraju badani uzasadniają również złą **sytuacją gospodarczą**. W tej dziedzinie dostrzegają stagnację, chaos, upartyjnienie, nawet symptomy załamania gospodarki, wskazują także na inflację. W wypowiedziach (zazwyczaj bardzo emocjonalnych) szczególnie krytykują prywatyzację, negatywnie oceniając jej koncepcję, realizację i skutki. Podają też liczne przykłady likwidacji zakładów pracy, jednocześnie wskazując na istniejące bariery rozwoju przedsiębiorczości Polaków utrudniające tworzenie i utrzymanie małych firm. Negatywnymi zjawiskami w gospodarce częściej niż inni uzasadniają swoje opinie na ten temat osoby z wyższym wykształceniem, najlepiej sytuowane, mieszkające w wielkich aglomeracjach miejskich. Problem ten częściej wymieniają mężczyźni niż kobiety.

Uzasadniając swoje negatywne oceny ankietowani niemal równie często wymieniają kwestie związane z władzą oraz przejawy anomii - zjawiska towarzyszące okresom przemian. Mówiąc o **władzy** badani wskazują przede wszystkim na złe rządy, niewłaściwą politykę, na brak kompetencji i wiarygodności osób sprawujących władzę. W tym kontekście wymieniają także nieprzygotowane i źle ich zdaniem przeprowadzone reformy. Mówią wprost o niewłaściwym sposobie rządzenia - o ciągłych kłótniach, walce o stolki i chaosie. Wskazują na przejawy patologii władzy, takie jak: wykorzystywanie stanowisk do własnych korzyści, skorumpowanie, nadmierne bogacenie się, mafijność. Uważają też, że elity władzy nie liczą się z problemami zwykłych ludzi. Tego typu argumentację częściej niż inni przytaczają badani lepiej wykształceni, o wyższej pozycji społeczno-zawodowej, ale także robotnicy wykwalifikowani i emeryci; wyjątkowo częsta jest ona wśród pracowników spółek o własności mieszanej - prywatnej i państwowej oraz wśród osób niepraktykujących.

Przejawy **anomalii**, na które powołują się ankietowani, to przede wszystkim rosnąca przestępczość, bezprawie, bezkarność przestępców i związany z tym spadek poczucia bezpieczeństwa osobistego obywateli. O anomii świadczy także zauważalne w różnych środowiskach poczucie braku perspektyw życiowych. Typowym jej przykładem jest również szerząca się korupcja oraz takie symptomy demoralizacji społeczeństwa, jak np. nieuczciwość, niepłacenie podatków, materializm, konsumpcjonizm, brak patriotyzmu, a także zawiść między ludźmi, osłabienie wzajemnego zaufania, zanik więzi społecznych.

Na te zjawiska częściej wskazują mieszkańcy dużych miast i wielkich aglomeracji niż mniejszych miejscowości, częściej kobiety niż mężczyźni.

Znacznie rzadziej pojawiają się wypowiedzi uzasadniające negatywną ocenę sytuacji w kraju takimi zjawiskami, które świadczą o **braku społecznej pomocy dla potrzebujących, o upośledzeniu niektórych grup**. Chodzi tu o niedostatki opieki zdrowotnej, złą sytuację mieszkaniową wielu obywateli (szczególnie młodych małżeństw), niezapewnienie opieki socjalnej osobom potrzebującym wsparcia, a także o odczuwane upośledzenie społeczne w związku z rosnącym rozwarstwieniem społeczeństwa i nasilającymi się nierównościami.

Wśród powodów negatywnej oceny rozwoju sytuacji w kraju badani wymieniają również **trudną sytuację rolnictwa i rolników**. Jako krytyczny uznają stan rolnictwa, sadownictwa, ogrodnictwa, wskazują na nieopłacalność produkcji roślinnej i zwierzęcej. Opisują biedę na wsi, bezrobocie, również wśród młodzieży, podkreślając ponadto jej małe szanse edukacyjne, a co za tym idzie - brak perspektyw życiowych. Badani uważają ponadto, że w dzisiejszej Polsce nie stawia się na rolnictwo, nie ma też zainteresowania losem mieszkańców wsi. Zrozumiałe, że uzasadnienia tego typu przytaczają przede wszystkim rolnicy (65%). Im wyższa natomiast pozycja społeczno-zawodowa badanych, wyższe wykształcenie i dochody na osobę w rodzinie, tym mniejszy odsetek wymienia trudną sytuację rolnictwa i rolników jako przyczynę negatywnej oceny rozwoju sytuacji w kraju. Symptomatyczne, że tego kryterium oceny w ogóle nie stosują mieszkańcy dużych i wielkich miast, przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, uczniowie i studenci, co potwierdza przytoczoną przez ankietowanych tezę o poważnym osłabieniu solidarności społecznej w Polsce.

Ostatnia grupa uzasadnień dotyczy **trudnej sytuacji życiowej ludzi młodych**. Badani mówią przede wszystkim o bezrobociu wśród młodzieży, również tej, która zdobyła wykształcenie średnie czy nawet wyższe. Wskazują na związane z tym trudności finansowe, bytowe, szczególnie podkreślając problemy mieszkaniowe, tak dotkliwe dla młodych małżeństw. Uważają nawet, że młodzież nie ma w Polsce perspektyw, że jest skazana na emigrację. Problemy młodzieży częściej niż inni wymieniają młodzi respondenci, w wieku od 18 do 24 lat, uczniowie i studenci, mieszkańcy wielkich aglomeracji miejskich, częściej akcentują je kobiety niż mężczyźni.

Należy podkreślić, że uzasadnienia negatywnej oceny rozwoju sytuacji w kraju przeważnie są rozbudowane, wielowątkowe. Statystyczna i jakościowa analiza tych wypowiedzi przynosi więc odpowiedź na pytanie, dlaczego Polacy tak krytycznie postrzegają rozwój ogólnej sytuacji w kraju. Znacznie trudniej natomiast wyrobić sobie pogląd na temat uzasadnień pozytywnych opinii o kierunku rozwoju sytuacji w Polsce, ponieważ zaledwie co piąty badany go aprobuje. W tej sprawie wypowiedzi są nie tylko wyraźnie mniej liczne, ale i bardziej ogólnikowe. Można sądzić, że w wielu przypadkach badani niejako z obowiązku bronią czegoś ważnego, na co czekali wiele lat i z czym wiązali wielkie nadzieje, co jednak nie spełnia ich oczekiwań.

UZASADNIENIA POZYTYWNYCH OCEN ROZWOJU SYTUACJI W KRAJU	Dobrze oceniający sytuację N=193	Ogół badanych N=1050
SYTUACJA GOSPODARCZA	41%	8%
Opinie o różnych wymiarach sytuacji gospodarczej - gospodarka rozwija się w dobrym kierunku, wychodzimy z długów, stabilizacja złotego, spadek inflacji, wzrost gospodarczy, rozwój przedsiębiorczości, firm - warunków ich rozwoju, wolny rynek, uwłaszczenie, prywatyzacja, Zachód inwestuje u nas itp.	29%	5%
Pełne sklepy: lepsze zaopatrzenie, dostępność towarów, możliwość kupowania na raty itp.	16%	3%
INTEGRACJA ZE STRUKTURAMI ZACHODU	18%	3%
Dążenie do integracji z UNIĄ EUROPEJSKĄ , chcą nas przyjąć do UE, czekają na nas itp.	17%	3%
Członkostwo Polski w NATO	4%	1%
DEMOKRACJA I WOLNOŚĆ	16%	3%
Demokracja - zmiana ustroju, jesteśmy krajem demokratycznym, niezależnym, umacnia się demokracja, działa opozycja itp.	10%	2%
Wolność, swobody obywatelskie , wolność słowa, decydowania o własnym życiu - o wyborze szkoły, pracy, stylu życia, wolność podróżowania, prowadzenia działalności gospodarczej itp.	8%	2%
PERSPEKTYWY NA PRZYSZŁOŚĆ , nadzieja na poprawę w różnych dziedzinach, na zmianę ekipy rządzącej po tegorocznych wyborach parlamentarnych	16%	3%
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA , zapewnione emerytury i renty; dobre, rosnące zarobki; wzrost dobrobytu, żyje się lepiej, dobra sytuacja życiowa respondenta - ma pracę, świadczenia, zarabia, żyje mu się lepiej niż kiedyś itp.	13%	2%
WŁADZA , pozytywne opinie o obecnej ekipie rządzącej oraz o reformach	9%	2%
OPINIA, ŻE JEST LEPIEJ - ogólnie, a także w porównaniu z okresem PRL lub rządami SLD	9%	2%
INNE UZASADNIENIA OCEN POZYTYWNYCH	10%	2%

Pozytywną ocenę rozwoju sytuacji w Polsce badani najczęściej uzasadniają dobrym stanem gospodarki - mówią, że wychodzimy z długów, umacnia się złoty, spada inflacja, rozwija się przedsiębiorczość, firmy zachodnie inwestują w naszym kraju. Respondenci opisują dobre zaopatrzenie sklepów, dostępność towarów, dogodne warunki zakupu.

Druga pod względem częstości wymieniania grupa uzasadnień dotyczy naszej integracji ze strukturami Zachodu. Badani wskazują przede wszystkim na konsekwentne

dążenie Polski do przystąpienia do Unii Europejskiej oraz na gotowość UE do przyjęcia nas. Sporadycznie natomiast przywołują jako argument członkostwo Polski w NATO.

Kolejne kryterium pozytywnej oceny sytuacji w kraju to demokracja i wolność. Wypowiedzi dotyczące demokracji mają w większości charakter ogólnikowy, natomiast wolność wydaje się wartością rzeczywiście przeżywaną. Świadczy o tym szeroki zakres spraw, do których badani odnoszą pojęcie wolności - mówią o swobodach obywatelskich, jednak szczególnie podkreślają wolność słowa, decydowania o własnym życiu, o wyborze szkoły, pracy, stylu życia, o wolności podróżowania, prowadzenia działalności gospodarczej.

Równie często uzasadnieniem pozytywnej oceny jest dostrzeganie perspektyw życiowych oraz wiara w to, że będzie lepiej, że obecne przemiany zaowocują w przyszłości. Część respondentów spodziewa się zmiany ekipy rządzącej po tegorocznych wyborach oraz związanej z tym poprawy sytuacji w wielu dziedzinach.

Mniej osób przytacza materialne warunki życia społeczeństwa jako argument na rzecz pozytywnej oceny rozwoju sytuacji w kraju. Badani wymieniają tu zarówno podstawowe warunki bezpieczeństwa materialnego - zagwarantowanie emerytur i rent, środków do życia, jak i wysoki poziom życia, wysokie dochody, wzrost dobrobytu. Przede wszystkim jednak wskazują na własną dobrą sytuację życiową - to, że mają pracę, dochody, świadczenia, że żyje im się lepiej niż kiedyś.

Do najrzadziej wymienianych uzasadnień należą pozytywne opinie na temat władzy, obecnej ekipy rządzącej, jej polityki oraz przeprowadzanych przez nią reform. Pojawiają się też ogólne opinie, że jest lepiej niż było, szczególnie w porównaniu z okresem PRL lub rządami SLD.

Dlaczego Polacy tak właśnie oceniają i opisują sytuację w kraju, wyjaśnia także analiza społeczno-demograficznych oraz politycznych uwarunkowań tych ocen.

Niemal we wszystkich grupach społeczno-demograficznych przeważają negatywne opinie o rozwoju sytuacji w kraju⁴. Krytyczne spojrzenie szczególnie nasilone jest wśród osób znajdujących się w gorszym położeniu społecznym - żyjących w złych warunkach

⁴ Zob. tabele aneksowe.

materialnych, źle sytuowanych, mających wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, wśród bezrobotnych i rencistów, mieszkańców wsi, robotników niewykwalifikowanych, a przede wszystkim - w środowisku rolników (97% wystawia oceny negatywne, 3% - pozytywne). Negatywne opinie o sytuacji w kraju wynikają więc z osobistych doświadczeń tych grup społecznych, wiążą się z ich upośledzeniem społecznym.

Im lepsze jest natomiast położenie badanych, tzn. wyższe wykształcenie, lepsze warunki materialne gospodarstw domowych i sytuacja finansowa, a także im większe miejsce zamieszkania i młodszy wiek, tym częstsza akceptacja kierunku rozwoju sytuacji. Pozytywnym spojrzeniem na rozwój sytuacji w kraju wyróżniają się przede wszystkim uczniowie i studenci, przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, ankietowani z wyższym wykształceniem, osoby najlepiej sytuowane i zadowolone z warunków materialnych swoich gospodarstw domowych, słowem - beneficjenci przemian.

Opinie w tej sprawie zależą jednak nie tylko od położenia społeczno-ekonomicznego badanych, ale także od ich poglądów politycznych. Sytuację w kraju najlepiej oceniają badani identyfikujący się z prawicą - ich oceny poprawiły się w stosunku do lutego. Znacznie bardziej krytyczne i gorsze niż przed miesiącem są natomiast opinie osób o poglądach lewicowych i centrowych.

Tabela 2

Poglądy polityczne	Ocena kierunku rozwoju sytuacji w kraju*					
	dobry			zły		
	I 2001	II 2001	III 2001	I 2001	II 2001	III 2001
	w procentach					
Lewica	22	16	12	73	80	85
Centrum	27	20	17	58	70	80
Prawica	35	29	35	52	61	56
Nieokreślone („trudno powiedzieć”)	17	19	13	66	67	79

* Pominęto „trudno powiedzieć”.

Rozwój sytuacji w Polsce najlepiej oceniają potencjalni wyborcy UW, których opinie w ostatnim miesiącu wyraźnie się poprawiły - obecnie jest to jedyny elektorat, w którym

przeważają osoby pozytywnie oceniające sytuację w kraju⁵. Natomiast pogorszyły się opinie zwolenników AWS, którzy obecnie mają podzielone poglądy na ten temat. Z kolei od lutego wyraźnie się poprawiły oceny sympatyków Platformy Obywatelskiej, jednak nadal nieco więcej osób w tej grupie nie aprobuje kierunku rozwoju sytuacji w kraju. Zdecydowaną przewagę opinii negatywnych oraz wzrost krytycyzmu odnotowujemy natomiast w elektoratach SLD i UP oraz PSL, a także wśród osób niezdecydowanych i niezamierzających głosować. Zwraca uwagę fakt, że w przypadku wyborców UW, PO oraz osób niezdecydowanych, na kandydatów której partii oddać głos, zmiany, jakie zaszły od lutego, wiążą się z wyraźną krystalizacją opinii (spadkiem odsetka wskazań *trudno powiedzieć*).

Tabela 3

Potencjalne elektoraty partii i ugrupowań politycznych	Ocena kierunku rozwoju sytuacji w kraju*					
	dobry			zły		
	I 2001	II 2001	III 2001	I 2001	II 2001	III 2001
	w procentach					
AWS	46	50	46	42	40	47
UW	55	43	60	38	39	36
Platforma Obywatelska	-	32	45	-	56	51
SLD+UP	24	18	12	67	76	85
PSL	15	17	7	77	79	88
Niezdecydowani	26	22	9	53	68	79
Niezamierzający głosować	14	14	14	73	74	82

* Pominięto „trudno powiedzieć”.

Spoleczna ocena rozwoju sytuacji w kraju powiązana jest z wszystkimi innymi wskaźnikami nastrojów społecznych, uwzględnionymi w naszych badaniach. Zdecydowanie najsilniejszy jest jej związek z oceną sytuacji gospodarczej ($r=0,48$), słabszy - z oceną sytuacji politycznej ($r=0,35$).

Opinie Polaków o sytuacji gospodarczej stopniowo pogarszają się od stycznia tego roku. W porównaniu z sondażem lutowym odnotowujemy 6-punktowy (a w stosunku do stycznia 10-punktowy) wzrost odsetka osób negatywnie oceniających stan gospodarki.

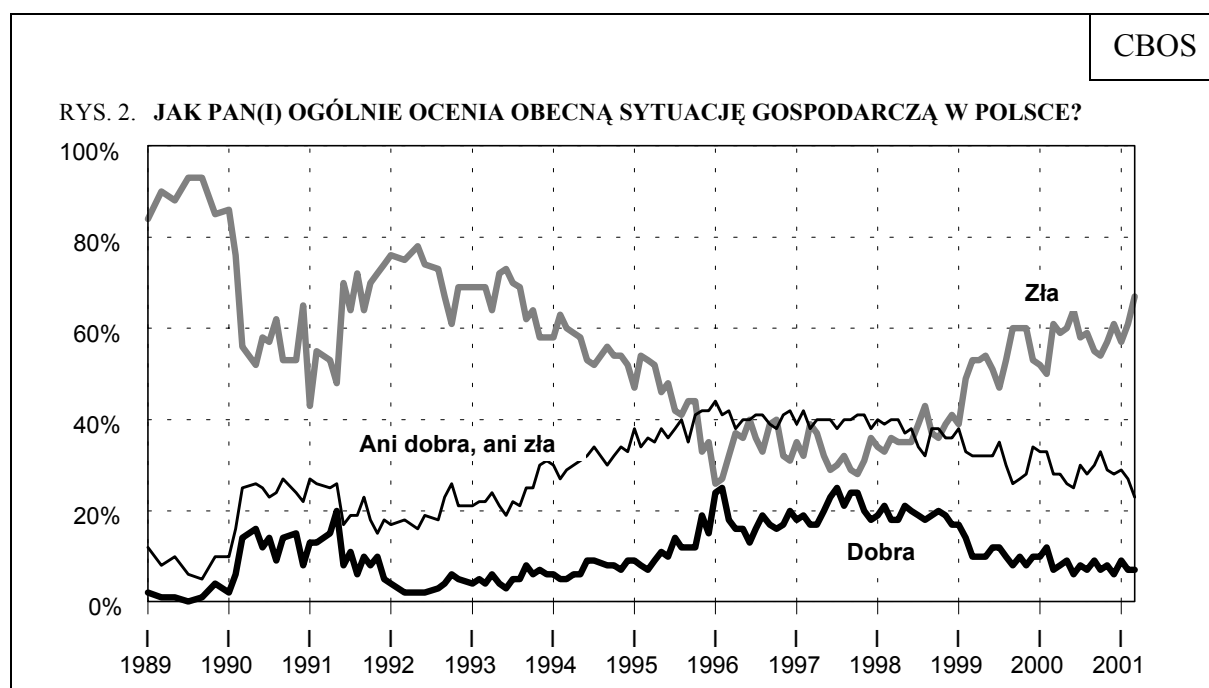
⁵ Trzeba jednak zastrzec, że grupa potencjalnych wyborców UW jest nieliczna (w marcu - 37 osób, w lutym - 40).

Obecnie ponad dwie trzecie ankietowanych (67%) uważa, że sytuacja gospodarczą jest zła, a tylko 7% uznaje ją za dobrą - przewaga ocen negatywnych na pozytywnymi jest więc niemal dziesięciokrotna.

Tabela 4

Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację gospodarczą w Polsce? Czy jest ona:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000						2001						
	w procentach												
- dobra	7	8	9	6	8	7	9	7	8	6	9	7	7
- ani dobra, ani zła	28	28	26	25	30	28	30	33	29	28	29	27	23
- zła	61	59	60	64	58	59	55	54	57	61	57	61	67
Trudno powiedzieć	4	5	5	5	4	6	6	6	6	5	4	5	3

Z analizy trendu wynika, że od końca roku '98 opinie na temat gospodarki systematycznie, choć z wahaniami, pogarszają się, jednak obecnie społeczny krytycyzm osiągnął wyjątkowo wysoki poziom, najbardziej zbliżony do tego, jaki notowaliśmy ostatnio w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych, a konkretnie - na przełomie lat '93 i '94⁶. Można więc powiedzieć, że przemiany oceny dotyczącej rozwoju sytuacji w kraju przebiegają podobnie jak przemiany oceny stanu gospodarki.

⁶ Zob. Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999, cyt. wyd., s. 45.

Negatywne oceny sytuacji gospodarczej wyraźnie przeważają nad pozytywnymi we wszystkich kategoriach społeczno-demograficznych, choć trzeba przyznać, że w każdej grupie znaczna część badanych ocenia stan gospodarki jako przeciętny. Najbardziej niezadowoleni z sytuacji gospodarczej są ludzie znajdujący się w gorszym położeniu społecznym, a przede wszystkim - rolnicy (86% ocenia ją negatywnie, a tylko 3% - pozytywnie), także robotnicy niewykwalifikowani, renciści, emeryci, bezrobotni, osoby żyjące w złych warunkach materialnych, najgorzej wykształcone, mieszkańcy wsi. Stosunkowo najlepiej sytuację gospodarczą oceniają badani żyjący w dobrych warunkach materialnych oraz uczniowie i studenci. Wyraźnie widać, że im młodszy wiek badanych, tym mniej krytycyzmu w opiniach na ten temat. Ocena stanu gospodarki zależy także od poglądów politycznych - dezaprobatę najczęściej wyrażają osoby o orientacji lewicowej, natomiast najmniej krytyczni są badani identyfikujący się z prawicą.

Z oceną sytuacji gospodarczej silnie wiążą się opinie o sytuacji politycznej ($r=0,56$). Wprawdzie w stosunku do lutego nie zmieniła się społeczna ocena sfery polityki, jednak w porównaniu ze styczniem widać wyraźne jej pogorszenie (wzrost odsetka opinii negatywnych o 10 punktów, spadek pozytywnych o 5 punktów). Od początku roku 2001 odnotowujemy więc nie tylko wzrost społecznego krytycyzmu w ocenie rozwoju sytuacji w kraju i stanu gospodarki, ale także w ocenie sytuacji politycznej. Obecnie w tej dziedzinie przewaga opinii negatywnych (53%) nad pozytywnymi (5%) jest ponad dziesięciokrotna.

Tabela 5

Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację polityczną w Polsce? Czy jest ona:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000						2001						
	w procentach												
- dobra	5	5	9	4	7	6	9	10	7	5	10	6	5
- ani dobra, ani zła	32	34	36	25	33	33	38	38	37	35	36	33	32
- zła	52	51	44	63	50	51	43	42	46	51	43	51	53
Trudno powiedzieć	10	9	11	8	10	10	11	10	10	9	11	10	11

Wprawdzie we wszystkich grupach społecznych znaczna część badanych ocenia sytuację polityczną jako przeciętną (*ani dobra, ani zła*), jednak zawsze opinie negatywne zdecydowanie przeważają nad pozytywnymi. Dezaprobatę najczęściej wyrażają bezrobotni, osoby żyjące w złych warunkach materialnych, natomiast aprobatę - uczniowie i studenci, badani zadowoleni ze swoich warunków materialnych. Opinie w tej sprawie zależą także od poglądów politycznych - najbardziej krytyczne spojrzenie na politykę mają osoby o orientacji lewicowej.

Kondycja zakładów pracy i gospodarstw domowych respondentów

W stosunku do lutego na gorsze zmieniły się - od dłuższego czasu stabilne - oceny bezpośrednio dotyczące sytuacji respondentów, kondycji ich miejsc pracy i gospodarstw domowych.

Na poziomie ogólnym nieco pogorszyły się opinie o kondycji zakładów pracy respondentów (spadek odsetka ocen pozytywnych o 5 punktów) i w efekcie wyraźnie zwiększyła się przewaga ocen negatywnych (39%) nad pozytywnymi (28%). Oceny te są jednak zróżnicowane w zależności od sektora gospodarki, w jakim usytuowane są zakłady.

Obecnie najlepiej oceniana jest kondycja spółek o własności mieszanej (prywatnej i państwowej), których oceny nie zmieniły się od lutego, oraz firm należących do sektora prywatnego poza rolnictwem - opinie o nich wyraźnie się pogorszyły (spadek odsetka ocen pozytywnych i wzrost negatywnych po 8 punktów). Gorsze są notowania instytucji państwowych i publicznych. Niezmiennie najbardziej krytyczne opinie o sytuacji własnych gospodarstw mają rolnicy indywidualni, chociaż w ostatnim miesiącu ich oceny nieco się poprawiły (spadek odsetka ocen negatywnych o 6 punktów).

Opinie o sytuacji w zakładach pracy respondentów zależą przede wszystkim od położenia ekonomicznego badanych - warunków materialnych ich gospodarstw domowych, wysokości dochodów na osobę w rodzinie, a także od poziomu wykształcenia. Znaczną przewagę ocen pozytywnych nad negatywnymi odnotowujemy wśród badanych, którzy są zadowoleni ze swoich warunków materialnych, osiągają najwyższe dochody *per capita*

w rodzinie, mają wyższe wykształcenie, wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracowników fizyczno-umysłowych. Zdecydowanie najbardziej niezadowoleni z kondycji swoich miejsc pracy są natomiast rolnicy (74% wyraża opinie negatywne, 3% - pozytywne), a także pracownicy osiągający najniższe dochody, mający podstawowe wykształcenie, żyjący w złych warunkach materialnych, mieszkańcy wsi.

Tabela 6

Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację w Pana(i) zakładzie pracy? Czy jest ona:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000						2001						
	w procentach												
Respondenci aktywni zawodowo (ogółem)													
N=	644	509	555	550	496	525	531	526	522	522	487	518	510
– dobra	31	30	30	31	31	33	31	30	32	31	32	33	28
– ani dobra, ani zła	33	31	33	31	35	33	32	32	31	31	28	28	30
– zła	33	36	34	36	34	31	34	36	32	36	38	37	39
Trudno powiedzieć	3	3	3	2	1	3	4	2	5	2	2	2	3
Pracownicy instytucji państwowych i publicznych													
– dobra	28	23	26	35	26	28	28	31	30	25	29	29	25
– ani dobra, ani zła	32	34	35	28	38	38	33	24	30	32	29	28	34
– zła	38	38	37	36	35	33	35	43	37	40	40	41	40
Trudno powiedzieć	2	5	3	0	0	1	5	2	3	3	1	1	2
Pracujący w spółkach o własności prywatnej i państwowej													
– dobra	37	37	43	38	34	44	38	36	43	37	42	39	37
– ani dobra, ani zła	37	34	30	27	35	26	42	30	25	31	31	27	28
– zła	23	28	23	32	31	26	19	33	26	32	27	33	34
Trudno powiedzieć	3	2	4	3	0	4	2	1	6	0	1	1	0
Pracujący w sektorze prywatnym poza rolnictwem													
– dobra	41	40	41	36	44	40	38	37	38	44	36	42	34
– ani dobra, ani zła	39	30	35	40	33	34	32	43	36	34	28	31	29
– zła	18	27	20	23	23	23	27	19	22	21	34	25	33
Trudno powiedzieć	3	2	3	2	1	3	4	1	4	1	2	2	4
Pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych													
– dobra	1	1	2	1	0	8	7	2	6	7	15	4	4
– ani dobra, ani zła	5	19	25	21	24	16	18	26	29	21	18	16	25
– zła	94	80	73	74	76	76	75	71	61	71	62	77	71
Trudno powiedzieć	0	0	0	3	0	0	0	0	5	2	4	3	0

Oceny warunków materialnych gospodarstw domowych respondentów oraz ogólniej pojmowanych warunków życiowych ich rodzin są silnie powiązane z położeniem społeczno-ekonomicznym, a także z sytuacją życiową. Im wyższe miesięczne dochody na osobę w rodzinie osiągają badani, im lepiej są wykształceni, tym częściej pozytywnie oceniają swoją sytuację. Do najbardziej zadowolonych należą przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, badani z wyższym wykształceniem, najlepiej sytuowani, a także uczniowie i studenci, ludzie młodzi (w wieku od 18 do 24 lat). Natomiast im gorsze jest położenie ankietowanych, tym większy wśród nich odsetek niezadowolonych. Szczególnie wysoki jest on wśród osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji życiowej - najgorzej sytuowanych, bezrobotnych, rencistów, a także robotników niewykwalifikowanych. Do tego grona trzeba również zaliczyć osoby z wykształceniem podstawowym, mieszkańców wsi oraz rolników.

Ocena kondycji bytowej rodziny zależy jednak nie tylko od położenia badanych, ale także od ich poglądów politycznych - prawicowe sprzyjają opiniom pozytywnym, lewicowe zaś wiążą się z większym krytycyzmem.

PRZEWIDYWANIA

Od lutego nie zmieniły się prognozy na najbliższy rok. We wszystkich uwzględnionych przez nas sprawach najwięcej osób (mniej więcej połowa ankietowanych) przewiduje, że najbliższy rok nie przyniesie żadnych zmian. Nadal najbardziej pesymistyczne są przewidywania rozwoju ogólnej sytuacji w kraju - w tej sprawie niemal czterokrotnie więcej jest pesymistów (37%) niż optymistów (10%).

Tabela 9

Jak Pan(i) sądzi, czy w ciągu najbliższego roku sytuacja w Polsce poprawi się, pogorszy czy też się nie zmieni?	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000						2001						
	w procentach												
Poprawi się	10	11	12	10	12	12	15	15	12	11	14	11	10
Nie zmieni się	43	44	44	43	44	44	49	47	51	44	44	45	47
Pogorszy się	38	36	36	39	36	34	28	29	31	36	34	37	37
Trudno powiedzieć	9	9	8	8	8	10	8	9	7	9	7	7	6

Niemal we wszystkich grupach społeczno-demograficznych pesymiści zdecydowanie przeważają nad optymistami. Wyjątek stanowią uczniowie i studenci oraz badani żyjący w dobrych warunkach materialnych, których przewidywania są stosunkowo najmniej pesymistyczne. Zdecydowanie najwięcej pesymistów jest natomiast wśród respondentów żyjących w złych warunkach materialnych, źle, choć nie najgorzej, sytuowanych, bezrobotnych oraz robotników niewykwalifikowanych.

Osoby przewidujące pogorszenie sytuacji w kraju znacznie częściej można spotkać wśród badanych o lewicowych poglądach politycznych niż wśród identyfikujących się z prawicą, którzy bardziej optymistycznie postrzegają przyszłość. Przekłada się to na różnice opinii, jakie odnotowujemy między potencjalnymi elektoratami. Poprawę sytuacji w Polsce zdecydowanie najczęściej przewidują zwolennicy AWS - jedynie w tym elektoracie więcej jest optymistów niż pesymistów. Najbardziej zbliżone do opinii wyborców AWS są przewidywania sympatyków UW, wśród których w ostatnim miesiącu przybyło optymistów⁷. W stosunku do lutego pogorszyły się natomiast prognozy potencjalnych wyborców Platformy Obywatelskiej, jednak nadal są one mniej pesymistyczne niż przewidywania zwolenników SLD i UP oraz PSL, a także osób niezdecydowanych i niezamierzających głosować.

Tabela 10

Potencjalne elektoraty partii i ugrupowań politycznych	Prognoza rozwoju ogólnej sytuacji w kraju*					
	poprawa		bez zmian		pogorszenie	
	II 2001	III 2001	II 2001	III 2001	II 2001	III 2001
	w procentach					
AWS	28	29	46	44	21	22
Platforma Obywatelska	16	12	58	57	21	28
UW	11	25	63	42	24	33
SLD+UP	13	9	37	46	42	38
PSL	8	9	43	45	45	41
Niezdecydowani	12	5	41	54	35	28
Niezamierzający głosować	8	4	41	46	43	46

* Pominęto „trudno powiedzieć”.

⁷ Zob. przypis 4.

Przewidywania dotyczące rozwoju sytuacji w kraju w ciągu najbliższego roku są najbardziej pesymistyczne ze wszystkich omawianych tu prognoz. Znacznie lepsze są opinie na temat rozwoju sytuacji politycznej w najbliższym czasie. Obecnie - podobnie jak przed miesiącem - połowa ankietowanych nie przewiduje żadnych zmian w tej dziedzinie, ponad jedna piąta (22%) spodziewa się pogorszenia, a 15% - poprawy.

Tabela 11

Czy, Pana(i) zdaniem, w ciągu najbliższego roku sytuacja polityczna w Polsce:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000										2001		
	w procentach												
- poprawi się	8	10	13	14	14	12	17	17	16	15	17	13	15
- nie zmieni się	54	53	57	48	50	52	52	55	53	51	54	53	50
- pogorszy się	26	22	17	25	21	21	16	15	18	19	16	20	22
Trudno powiedzieć	12	15	12	13	15	15	15	13	13	15	13	14	13

Nie zmieniły się także przewidywania dotyczące rozwoju sytuacji gospodarczej w Polsce. Nadal połowa ankietowanych nie spodziewa się żadnych zmian w tej dziedzinie, a pesymistów (29%) jest znacznie więcej niż optymistów (13%).

Tabela 12

Czy, Pana(i) zdaniem, w ciągu najbliższego roku sytuacja gospodarcza w Polsce:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000										2001		
	w procentach												
- poprawi się	10	13	13	13	13	12	14	15	14	12	15	12	13
- nie zmieni się	49	48	53	47	47	50	50	53	51	48	50	50	50
- pogorszy się	30	29	25	31	29	26	24	22	26	29	26	28	29
Trudno powiedzieć	10	10	9	9	11	12	12	10	9	11	8	10	8

Na poziomie ogólnym w zasadzie bez zmian pozostały przewidywania dotyczące kondycji zakładów pracy respondentów. Niemal połowa ankietowanych (48%) uważa, że w tej dziedzinie nic się nie zmieni, a wśród tych, którzy spodziewają się zmian, pesymiści (26%) przeważają nad optymistami (18%). Opinie na ten temat są jednak zróżnicowane w poszczególnych sektorach gospodarki.

Tabela 13

Czy, Pana(i) zdaniem, w ciągu najbliższego roku sytuacja w Pana(i) zakładzie pracy:	Wskazania respondentów według terminów badań													
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	
	2000										2001			
	w procentach													
Respondenci aktywni zawodowo (ogółem)														
N=	641	512	555	557	494	529	536	528	526	533	491	521	509	
– poprawi się	15	12	17	17	16	20	18	16	16	14	16	15	18	
– pozostanie bez zmian	50	53	50	48	51	46	48	50	50	54	52	52	48	
– pogorszy się	25	25	24	25	23	21	22	23	23	22	21	24	26	
Trudno powiedzieć	9	10	9	10	10	13	11	10	11	10	11	9	8	
Pracownicy instytucji państwowych i publicznych														
– poprawi się	9	10	13	20	13	18	21	17	12	10	15	10	14	
– pozostanie bez zmian	53	55	50	48	54	51	49	50	53	52	50	57	51	
– pogorszy się	28	26	26	25	21	20	22	21	28	26	25	25	27	
Trudno powiedzieć	9	9	11	7	12	10	8	12	8	12	9	8	8	
Pracujący w spółkach o własności prywatnej i państwowej														
– poprawi się	17	16	22	22	22	23	13	17	24	14	21	21	24	
– pozostanie bez zmian	56	54	49	46	51	42	61	60	47	61	56	42	37	
– pogorszy się	16	19	19	20	20	21	16	18	18	16	15	29	32	
Trudno powiedzieć	11	10	10	13	8	14	10	6	11	10	9	9	7	
Pracujący w sektorze prywatnym poza rolnictwem														
– poprawi się	24	13	24	13	22	25	22	20	22	22	18	19	24	
– pozostanie bez zmian	51	53	56	58	49	48	46	54	54	57	56	53	50	
– pogorszy się	16	24	12	16	18	15	20	20	13	13	14	19	19	
Trudno powiedzieć	9	9	8	13	11	12	12	7	11	9	12	9	8	
Pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych														
– poprawi się	2	6	3	13	3	6	3	7	4	6	7	7	5	
– pozostanie bez zmian	40	51	40	36	47	41	39	31	40	46	44	55	54	
– pogorszy się	58	38	57	49	48	48	45	50	44	41	37	33	34	
Trudno powiedzieć	0	5	0	3	2	6	13	13	12	7	12	5	7	

Najbliższą przyszłość swoich miejsc pracy najkorzystniej postrzegają pracownicy sektora prywatnego poza rolnictwem, wśród których w ostatnim miesiącu przybyło (o 5 punktów procentowych) optymistów i obecnie jest ich więcej niż pesymistów. Natomiast wśród pracowników pozostałych sektorów odnotowujemy odwrotną sytuację - pesymiści przeważają nad optymistami, co jest szczególnie wyraźne w środowisku rolników indywidualnych. Wprawdzie prognozy pracowników tego sektora niezmiennie są najgorsze, jednak począwszy od października 2000 roku, kiedy to połowa rolników indywidualnych spodziewała się pogorszenia sytuacji swoich gospodarstw, pesymizm w tej grupie stopniowo maleje.

W stosunku do lutego nie zmieniły się przewidywania dotyczące szeroko rozumianych warunków życiowych respondentów i ich rodzin - ponad połowa ankietowanych (53%) sądzi, że nic się w tej dziedzinie nie zmieni, jednak więcej osób spodziewa się pogorszenia (26%) niż poprawy (12%) swojej sytuacji.

Tabela 14

Jak Pan(i) sądzi, czy za rok Panu(i) i Pana(i) rodzinie będzie się żyło:	Wskazania respondentów według terminów badań												
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	2000										2001		
	w procentach												
- lepiej	13	15	13	14	14	16	13	16	15	14	16	14	12
- tak samo	52	48	52	49	48	46	57	46	50	51	51	54	53
- gorzej	26	24	25	27	28	27	21	24	25	25	23	25	26
Trudno powiedzieć	9	13	10	10	10	11	9	14	10	10	10	7	9

★

★

★

Na nasilające się symptomy załamania nastrojów społecznych warto spojrzeć przez pryzmat swobodnych wypowiedzi ankietowanych. Okazuje się, że narastający krytycyzm w ocenie rozwoju ogólnej sytuacji w kraju wynika przede wszystkim ze wzrostu bezrobocia, które dotyka coraz więcej obywateli, jest również realnym zagrożeniem dla osób mających

pracę. Drugim pod względem częstości wymieniania powodem negatywnej oceny kierunku rozwoju sytuacji w Polsce są materialne warunki życia ludzi - zdaniem badanych, często tak trudne, że aż graniczące z biedą. W swoich uzasadnieniach respondenci odwołują się także do różnych aspektów złej sytuacji gospodarczej kraju, wskazując m. in. na stagnację, chaos, oznaki kryzysu; krytykują też prywatyzację, likwidowanie zakładów pracy, hamowanie rozwoju przedsiębiorczości. Równie często wypowiedzi badanych dotyczą bezpośrednio władzy - złych rządów, niewłaściwej polityki, braku kompetencji, również w kwestii reform. Ankietowani dostrzegają konflikty w łonie elity władzy, a także przejawy patologii w tym środowisku, np. nadmierne bogacenie się, skorumpowanie, wykorzystywanie stanowisk dla własnych korzyści. Jako uzasadnienie negatywnej oceny często wymieniają również przejawy anomii - przestępczość, bezprawie, spadek poczucia bezpieczeństwa osobistego obywateli, a także brak perspektyw życiowych i nadziei na poprawę. Mówią też o korupcji i innych symptomach demoralizacji społeczeństwa, jak: nieuczciwość, materializm, osłabienie zaufania i więzi międzyludzkich, a także zanik patriotyzmu, kultury. Pojawiają się również uzasadnienia wskazujące na niedostateczną pomoc społeczną dla potrzebujących i upośledzenie niektórych grup obywateli. Badani powołują się też na szczególnie trudną sytuację rolnictwa i rolników oraz ludzi młodych. Obraz polskiej rzeczywistości, jaki wyłania się z wypowiedzi respondentów, w pełni tłumaczy ich krytyczne oceny rozwoju ogólnej sytuacji w kraju.

Opracowała

Bogna WCIÓRKA

A N E K S

Tabela 1. Czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza
w dobrym czy też w złym kierunku?

(%)

	W dobrym	W złym	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	18	76	5	1050
Płeć				
Mężczyźni	23	73	4	498
Kobiety	14	79	7	552
Wiek				
18-24 lat	31	67	2	150
25-34	26	69	4	186
35-44	16	79	5	192
45-54	17	79	4	224
55-64	12	84	5	122
65 lat i więcej	8	79	13	176
Miejsce zamieszkania				
Wieś	12	83	5	382
Miasto do 20 tys.	17	75	8	114
20-100 tys.	18	77	5	203
101-500 tys.	24	70	6	226
501 tys. i więcej mieszk.	29	66	6	125
Wykształcenie				
Podstawowe	12	82	6	291
Zasadnicze zawodowe	14	82	4	287
Średnie	22	73	4	358
Wyższe	34	55	12	114
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	38	53	9	66
Prac. umysł. niż. szczebla	25	71	3	99
Pracownicy fiz.- umysł.	20	75	5	86
Robotnicy wykwalifikowani	23	73	4	109
Robotnicy niewykwalifik.	11	87	2	42
Rolnicy	3	97	0	47
Pracujący na własny rach.	26	69	5	40
Bierni zawodowo				
Renciści	8	85	7	115
Emeryci	12	79	9	204
Uczniowie i studenci	40	59	2	72
Bezrobotni	10	86	4	119
Gospodynie domowe i inni	21	71	8	52
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	24	71	6	183
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	29	69	1	93
sekt. pryw. poza rolnict.	25	71	5	200
prywatnym gosp. rolnym	4	96	1	56
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	12	87	1	143
276-399	9	90	1	128
400-549	14	79	7	197
550-799	14	78	8	148
Powyżej 799 zł	32	63	5	165
Ocena własnych war. mater.				
Złe	8	87	5	388
Średnie	15	79	6	450
Dobre	45	49	6	212
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	13	82	5	75
Raz w tygodniu	19	75	6	525
1-2 razy w miesiącu	17	78	4	152
Kilka razy w roku	18	79	3	182
W ogóle nie uczestniczy	22	68	9	112
Poglądy polityczne				
Lewica	12	85	3	325
Centrum	17	80	4	314
Prawica	35	56	9	229
Trudno powiedzieć	13	79	8	183

Tabela 2. Uzasadnienia negatywnych ocen rozwoju ogólnej sytuacji w kraju. 1 - Bezrobocie; 2 - Sytuacja gospodarcza kraju; 3 - Materialne warunki życia; 4 - Brak oparcia społecznego, upośledzenie społeczne; 5 - Sytuacja rolnictwa i rolników; 6 - Sytuacja życiowa ludzi młodych; 7 - Przejawy anomii; 8 - Władza

	(%)									
	1	2	3	4	5	6	7	8	Inne	Liczba osób
Ogółem	71	20	43	8	9	7	18	19	3	799
Płeć										
Mężczyźni	68	24	40	7	10	3	14	20	2	362
Kobiety	73	16	46	9	8	10	21	18	3	437
Wiek										
18-24 lat	91	19	30	8	4	17	17	8	0	101
25-34	75	19	40	8	10	5	13	16	1	129
35-44	69	24	44	5	8	3	21	20	5	152
45-54	66	23	44	6	10	7	18	24	2	177
55-64	73	14	42	12	11	6	19	22	4	102
65 lat i więcej	61	16	56	11	10	5	17	19	4	139
Miejsce zamieszkania										
Wieś	72	17	41	5	20	6	16	14	1	316
Miasto do 20 tys.	72	17	43	14	2	6	16	22	7	85
20-100 tys.	76	22	46	8	4	6	17	15	2	157
101-500 tys.	68	19	48	11	0	3	21	25	5	159
501 tys. i więcej mieszk.	61	31	39	11	0	17	23	29	5	82
Wykształcenie										
Podstawowe	73	18	49	8	17	7	17	14	1	239
Zasadnicze zawodowe	74	15	48	6	10	6	17	15	2	235
Średnie	68	22	35	11	2	8	18	25	4	263
Wyższe	64	35	37	6	0	2	24	26	8	62
Grupa społ.-zaw. pracujący										
Kadra kier., inteligencja	61	28	39	6	0	1	19	22	7	35
Prac. umysł. niż. szczebla	63	38	31	6	1	8	17	25	5	70
Pracownicy fiz.- umysł.	81	16	31	5	3	9	27	19	6	64
Robotnicy wykwalifikowani	70	27	51	5	3	0	12	22	3	79
Robotnicy niewykwalifik.	87	16	50	0	10	8	26	18	0	37
Rolnicy	57	15	53	2	65	0	8	6	4	45
Pracujący na własny rach.	34	37	27	2	5	0	4	30	12	28
Bierni zawodowo										
Renciści	63	13	45	13	11	6	21	14	1	98
Emeryci	66	16	56	12	10	6	17	22	2	161
Uczniowie i studenci	87	17	42	5	0	17	12	14	0	42
Bezrobotni	88	17	28	13	3	12	22	17	1	102
Gospodynie domowe i inni	84	10	59	7	8	10	17	14	0	37
Pracuje w:										
inst. państw., publicznej	67	26	46	6	4	6	17	20	5	130
spółce właścicieli	68	25	43	1	1	3	15	39	5	64
prywatnych i państwa	71	29	32	5	2	7	21	16	4	141
sekt. pryw. poza rolnict.	55	14	45	2	60	0	9	13	4	54
prywatnym gosp. rolnym										
Dochody na jedną osobę										
Do 275 zł	79	16	47	11	18	3	16	11	2	125
276-399	72	10	51	8	9	6	25	15	1	115
400-549	77	22	43	8	9	10	14	12	3	155
550-799	64	20	39	13	5	5	20	40	2	115
Powyżej 799 zł	66	32	40	6	2	5	12	22	7	104
Ocena własnych war. mater.										
Złe	70	19	46	11	9	5	19	20	2	337
Średnie	73	19	44	8	11	9	17	17	3	357
Dobre	68	27	35	3	4	6	19	20	7	104
Udział w prakt. religijnych										
Kilka razy w tygodniu	76	18	51	10	6	8	7	22	5	61
Raz w tygodniu	72	17	42	7	10	7	17	16	3	394
1-2 razy w miesiącu	68	21	46	6	17	3	16	16	1	119
Kilka razy w roku	73	19	44	9	3	8	21	22	3	144
W ogóle nie uczestniczy	64	35	40	16	5	8	21	33	1	77
Poglądy polityczne										
Lewica	71	22	45	7	6	7	16	23	3	278
Centrum	77	16	43	9	10	7	19	17	1	250
Prawica	72	23	37	9	11	8	19	18	7	128
Trudno powiedzieć	60	19	46	9	13	5	19	13	2	144

Tabela 3. Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację gospodarczą w Polsce?
Czy jest ona:

(%)

	dobra	ani dobra, ani zła	zła	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	7	23	67	3	1050
Płeć					
Mężczyźni	8	22	68	2	498
Kobiety	6	23	67	4	552
Wiek					
18-24 lat	13	30	55	2	150
25-34	10	22	65	3	186
35-44	7	22	67	3	192
45-54	5	22	70	3	224
55-64	5	20	72	3	122
65 lat i więcej	3	19	73	4	176
Miejsce zamieszkania					
Wieś	5	18	74	3	382
Miasto do 20 tys.	9	23	63	5	114
20-100 tys.	8	25	65	2	203
101-500 tys.	7	31	60	2	226
501 tys. i więcej mieszk.	10	18	67	4	125
Wykształcenie					
Podstawowe	3	20	72	5	291
Zasadnicze zawodowe	7	22	68	3	287
Średnie	10	23	65	2	358
Wyższe	8	31	60	1	114
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	7	26	68	0	66
Prac. umysł. niż. szczebla	7	30	59	4	99
Pracownicy fiz. - umysł.	10	26	60	4	86
Robotnicy wykwalifikowani	10	21	66	3	109
Robotnicy niewykwalifik.	2	18	77	2	42
Rolnicy	3	10	86	0	47
Pracujący na własny rach.	10	21	62	8	40
Bierni zawodowo					
Renciści	1	15	80	4	115
Emeryci	4	20	71	5	204
Uczniowie i studenci	20	31	49	0	72
Bezrobotni	5	19	74	2	119
Gospodynie domowe i inni	10	41	45	5	52
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	7	25	64	4	183
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	14	14	72	0	93
sekt. pryw. poza rolnict.	9	27	60	4	200
prywatnym gosp. rolnym	3	10	87	0	56
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	1	21	75	3	143
276-399	2	23	75	1	128
400-549	6	25	65	4	197
550-799	3	21	71	4	148
Powyżej 799 zł	10	24	63	3	165
Ocena własnych war. mater.					
Złe	3	16	79	2	388
Średnie	3	23	70	4	450
Dobre	23	33	41	3	212
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	7	17	73	3	75
Raz w tygodniu	8	22	66	4	525
1-2 razy w miesiącu	7	25	65	3	152
Kilka razy w roku	6	24	69	0	182
W ogóle nie uczestniczy	5	23	67	4	112
Poglądy polityczne					
Lewica	3	19	77	1	325
Centrum	5	27	65	3	314
Prawica	16	24	57	3	229
Trudno powiedzieć	6	21	66	7	183

Tabela 4. Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację w Pana(i) zakładzie pracy?
Czy jest ona:

(%)

	dobra	ani dobra, ani zła	zła	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	28	30	39	3	510
Płeć					
Mężczyźni	28	28	41	3	279
Kobiety	28	32	37	2	230
Wiek					
18-24 lat	40	47	13	0	44
25-34	29	34	32	5	141
35-44	26	26	46	2	135
45-54	28	24	46	2	151
55-64	21	29	44	6	34
65 lat i więcej	42	10	40	8	5
Miejsce zamieszkania					
Wieś	17	32	47	3	176
Miasto do 20 tys.	40	29	28	3	54
20-100 tys.	29	43	27	1	94
101-500 tys.	35	24	38	3	118
501 tys. i więcej mieszk.	35	13	48	4	68
Wykształcenie					
Podstawowe	19	30	48	4	60
Zasadnicze zawodowe	19	31	47	3	173
Średnie	32	29	36	2	187
Wyższe	44	27	26	3	90
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	45	26	28	2	66
Prac. umysł. niż. szczebla	23	37	38	2	99
Pracownicy fiz. - umysł.	40	35	26	0	84
Robotnicy wykwalifikowani	18	34	47	2	109
Robotnicy niewykwalifik.	27	19	44	10	42
Rolnicy	3	23	74	0	44
Pracujący na własny rach.	32	26	39	3	38
Bierni zawodowo					
Renciści	10	24	34	32	3
Emeryci	50	19	20	11	12
Uczniowie i studenci	100	0	0	0	5
Bezrobotni	0	0	63	37	2
Gospodynie domowe i inni	40	0	31	30	6
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	25	34	40	2	179
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	37	28	34	0	90
sekt. pryw. poza rolnict.	34	29	33	4	177
prywatnym gosp. rolnym	4	25	71	0	48
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	9	32	54	5	53
276-399	25	29	45	1	54
400-549	27	30	42	1	88
550-799	17	43	40	0	72
Powyżej 799 zł	47	26	27	0	108
Ocena własnych war. mater.					
Złe	12	26	57	5	154
Średnie	24	32	42	2	221
Dobre	54	30	14	2	134
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	10	18	59	12	23
Raz w tygodniu	31	30	38	1	267
1-2 razy w miesiącu	29	33	37	1	82
Kilka razy w roku	26	33	36	5	88
W ogóle nie uczestniczy	29	18	46	7	46
Poglądy polityczne					
Lewica	23	27	46	4	161
Centrum	30	34	34	2	148
Prawica	35	25	37	3	134
Trudno powiedzieć	22	36	38	4	67

Tabela 5. Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego? Czy są one:

(%)

	złe	ani dobre, ani złe	dobrze	Liczba osób
Ogółem	37	43	20	1050
Płeć				
Mężczyźni	38	39	23	498
Kobiety	36	46	18	552
Wiek				
18-24 lat	26	40	34	150
25-34	31	45	24	186
35-44	38	42	20	192
45-54	47	37	16	224
55-64	40	43	17	122
65 lat i więcej	36	50	13	176
Miejsce zamieszkania				
Wieś	42	45	13	382
Miasto do 20 tys.	37	40	23	114
20-100 tys.	35	40	25	203
101-500 tys.	33	42	24	226
501 tys. i więcej mieszk.	32	43	24	125
Wykształcenie				
Podstawowe	46	43	11	291
Zasadnicze zawodowe	41	46	12	287
Średnie	32	42	26	358
Wyższe	17	38	46	114
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	12	34	54	66
Prac. umysł. niż. szczebla	27	46	27	99
Pracownicy fiz.- umysł.	32	42	27	86
Robotnicy wykwalifikowani	30	50	20	109
Robotnicy niewykwalifik.	61	35	4	42
Rolnicy	49	46	4	47
Pracujący na własny rach.	25	36	38	40
Bierni zawodowo				
Renciści	52	41	7	115
Emeryci	34	51	15	204
Uczniowie i studenci	13	36	51	72
Bezrobotni	62	34	4	119
Gospodynie domowe i inni	44	46	10	52
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	25	45	30	183
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	22	55	24	93
sekt. pryw. poza rolnict.	36	35	29	200
prywatnym gosp. rolnym	50	46	4	56
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	73	22	5	143
276-399	63	30	8	128
400-549	38	54	8	197
550-799	31	56	13	148
Powyżej 799 zł	12	43	45	165
Ocena własnych war. mater.				
Złe	100	0	0	388
Średnie	0	100	0	450
Dobre	0	0	100	212
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	37	52	11	75
Raz w tygodniu	34	45	21	525
1-2 razy w miesiącu	39	43	18	152
Kilka razy w roku	44	36	20	182
W ogóle nie uczestniczy	38	37	25	112
Poglądy polityczne				
Lewica	37	47	16	325
Centrum	34	49	17	314
Prawica	32	35	33	229
Trudno powiedzieć	48	36	17	183

Tabela 6. Czy obecnie Panu(i) i Pana(i) rodzinie żyje się:

(%)

	dobrze	ani dobrze, ani źle	źle	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	22	49	29	0	1050
Płeć					
Mężczyźni	24	44	32	0	498
Kobiety	20	54	26	1	552
Wiek					
18-24 lat	41	42	17	0	150
25-34	27	58	16	0	186
35-44	24	46	29	0	192
45-54	19	44	37	0	224
55-64	12	56	32	0	122
65 lat i więcej	7	52	39	1	176
Miejsce zamieszkania					
Wieś	14	54	32	0	382
Miasto do 20 tys.	24	42	33	1	114
20-100 tys.	26	46	26	1	203
101-500 tys.	26	47	27	0	226
501 tys. i więcej mieszk.	28	50	22	0	125
Wykształcenie					
Podstawowe	10	45	44	1	291
Zasadnicze zawodowe	14	58	28	0	287
Średnie	29	49	22	0	358
Wyższe	49	41	10	0	114
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	56	35	9	0	66
Prac. umysł. niż. szczebla	29	57	14	0	99
Pracownicy fiz. - umysł.	34	50	16	0	86
Robotnicy wykwalifikowani	22	58	19	0	109
Robotnicy niewykwalifik.	3	47	50	0	42
Rolnicy	12	48	39	0	47
Pracujący na własny rach.	36	59	5	0	40
Bierni zawodowo					
Renciści	4	52	44	0	115
Emeryci	10	53	36	1	204
Uczniowie i studenci	59	25	16	0	72
Bezrobotni	8	46	46	0	119
Gospodynie domowe i inni	19	48	32	2	52
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	31	51	18	0	183
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	36	52	12	0	93
sekt. pryw. poza rolnict.	29	52	19	0	200
prywatnym gosp. rolnym	10	53	37	0	56
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	7	35	58	0	143
276-399	14	35	51	0	128
400-549	12	62	25	1	197
550-799	11	66	23	0	148
Powyżej 799 zł	43	47	10	0	165
Ocena własnych war. mater.					
Źłe	3	30	67	0	388
Średnie	11	80	8	1	450
Dobre	77	18	4	0	212
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	9	57	33	1	75
Raz w tygodniu	22	51	26	0	525
1-2 razy w miesiącu	25	48	28	0	152
Kilka razy w roku	19	50	31	0	182
W ogóle nie uczestniczy	29	34	37	0	112
Poglądy polityczne					
Lewica	16	54	30	0	325
Centrum	21	50	28	0	314
Prawica	35	44	21	0	229
Trudno powiedzieć	16	45	37	1	183

Tabela 7. Jak Pan(i) sądzi, czy w ciągu najbliższego roku sytuacja w Polsce poprawi się, pogorszy czy też się nie zmieni?

(%)

	Poprawi się	Nie zmieni się	Pogorszy się	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	10	47	37	6	1050
Płeć					
Mężczyźni	12	51	33	4	498
Kobiety	9	43	42	7	552
Wiek					
18-24 lat	18	49	29	4	150
25-34	11	59	28	3	186
35-44	8	47	42	4	192
45-54	9	43	45	3	224
55-64	9	43	41	7	122
65 lat i więcej	8	39	37	15	176
Miejsce zamieszkania					
Wieś	9	45	38	8	382
Miasto do 20 tys.	16	40	36	8	114
20-100 tys.	9	43	46	3	203
101-500 tys.	9	53	33	5	226
501 tys. i więcej mieszk.	13	53	31	3	125
Wykształcenie					
Podstawowe	6	41	43	10	291
Zasadnicze zawodowe	13	48	39	4	287
Średnie	13	51	32	3	358
Wyższe	13	45	37	5	114
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	9	50	35	6	66
Prac. umysł. niż. szczebla	8	50	38	4	99
Pracownicy fiz. - umysł.	17	44	40	0	86
Robotnicy wykwalifikowani	16	57	27	0	109
Robotnicy niewykwalifik.	2	51	47	0	42
Rolnicy	6	56	32	7	47
Pracujący na własny rach.	14	52	34	0	40
Bierni zawodowo					
Renciści	6	39	39	15	115
Emeryci	9	41	40	11	204
Uczniowie i studenci	23	52	21	4	72
Bezrobotni	7	42	48	3	119
Gospodynie domowe i inni	2	51	44	3	52
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	9	51	37	3	183
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	11	57	30	2	93
sekt. pryw. poza rolnict.	16	47	36	1	200
prywatnym gosp. rolnym	6	54	34	7	56
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	8	43	38	11	143
276-399	4	40	51	6	128
400-549	8	51	37	5	197
550-799	8	55	31	5	148
Powyżej 799 zł	13	50	33	3	165
Ocena własnych war. mater.					
Złe	5	41	47	7	388
Średnie	6	54	35	5	450
Dobre	28	44	25	4	212
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	11	38	41	10	75
Raz w tygodniu	12	47	35	7	525
1-2 razy w miesiącu	9	50	37	4	152
Kilka razy w roku	6	48	44	3	182
W ogóle nie uczestniczy	11	47	38	4	112
Poglądy polityczne					
Lewica	8	48	41	3	325
Centrum	7	49	38	6	314
Prawica	17	51	27	4	229
Trudno powiedzieć	9	35	43	12	183